

ADABIYOT DARSLARIDA SUN'IY INTELLEKTDAN FOYDALANISHNING NAZARIY VA METODOLOGIK ASOSLARI

Urazova Nargiza

*Toshkent shahridagi xalqaro Vestminster
universiteti akademik litseyining ona tili va adabiyot
fani o'qituvchisi, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa
doktori.*

Annotatsiya

Mazkur ilmiy maqolada adabiyot darslarida sun'iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish masalasi zamonaviy ta'lim paradigmalari, adabiyotshunoslik metodologiyasi va pedagogik falsafa nuqtayi nazaridan tahlil qilinadi. Tadqiqotda sun'iy intellekt adabiyot ta'limini avtomatlashtiruvchi texnik vosita sifatida emas, balki o'quvchining badiiy matn bilan ongli, tahliliy va refleksiv muloqotini chuqurlashtiruvchi intellektual-pedagogik vosita sifatida talqin etiladi. Muallif pozitsiyasiga ko'ra, adabiyot darslarida sun'iy intellektdan foydalanish o'quvchining matnni anglash, talqin qilish va estetik baholash jarayonlarini yangi epistemologik bosqichga olib chiqishi mumkin, biroq bu jarayon o'qituvchining madaniy, tarbiyaviy va interpretativ rolini inkor etmasligi lozim. Maqolada sun'iy intellektning adabiyot ta'limidagi didaktik imkoniyatlari, metodik afzalliklari va chegaralari chuqur tahlil qilinib, an'anaviy adabiyot darsi bilan raqamli ta'lim muhitini uyg'unlashtirish masalalari muhokama qilinadi. Tadqiqot natijalari sun'iy intellektdan ilmiy asoslangan va mas'uliyatli foydalanish adabiyot darslarining mazmuniy chuqurligini oshirishga xizmat qilishi mumkinligini, ammo uni adabiy tafakkur va estetik tarbiyaning o'rnini bosuvchi mexanizm sifatida talqin qilish metodologik xato ekanligini asoslaydi.

Kalit so'zlar:

adabiyot darsi, sun'iy intellekt, badiiy matn talqini, raqamli pedagogika, estetik tafakkur, adabiyot ta'limi metodikasi, ta'lim texnologiyalari.

Kirish

Zamonaviy ta'lim tizimi sharoitida sun'iy intellekt texnologiyalarining jadal rivojlanishi ta'lim mazmuni va o'qitish metodlariga nisbatan an'anaviy qarashlarni qayta ko'rib chiqishni talab qilmoqda, ayniqsa bu jarayon gumanitar fanlar xususan, adabiyot ta'limida murakkab va bahsli ilmiy muammolarni yuzaga keltirmoqda. Adabiyot darsi o'z mohiyatiga ko'ra badiiy matn, estetik idrok va ma'naviy tarbiya bilan uzviy bog'liq bo'lib, unda o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi tirik muloqot, subyektiv talqin va madaniy tajriba markaziy o'rin tutadi. Muallifona nuqtayi nazardan

qaraganda, sun'iy intellektni adabiyot darslariga joriy etish masalasi faqat texnologik qulaylik yoki o'quv jarayonini tezlashtirish bilan izohlanmasligi kerak, balki u adabiy matnni anglashning yangi bilish shakllarini vujudga keltiruvchi murakkab epistemologik jarayon sifatida talqin etilishi lozim. Sun'iy intellekt asosidagi tizimlar matn strukturasini tahlil qilish, semantik bog'lanishlarni aniqlash, intertekstual munosabatlarni ko'rsatish orqali o'quvchining mustaqil fikrlashi va tanqidiy yondashuvini rag'batlantirishi mumkin, biroq bunday imkoniyatlar adabiyot darsining estetik va tarbiyaviy mohiyatini avtomatik tarzda ta'minlab bermaydi. Aksincha, sun'iy intellektidan noto'g'ri yoki nazoratsiz foydalanish adabiy talqinning soddalashuvi, tayyor xulosalarga suyanish va o'quvchining estetik mas'uliyatini susaytirish xavfini tug'diradi. Shu sababli mazkur maqola adabiyot darslarida sun'iy intellektidan foydalanishning nazariy va metodologik asoslarini aniqlashni, uning pedagogik imkoniyatlari va chegaralarini ilmiy asosda tahlil qilishni hamda adabiyot ta'limida texnologiya va insoniy tafakkur o'rtasidagi muvozanat masalasini ochib berishni maqsad qiladi.

Adabiyotlar tahlili va metodologik yondashuv

Adabiyot ta'limida sun'iy intellektidan foydalanish masalasi so'nggi yillarda pedagogika, raqamli gumanitar fanlar va ta'lim texnologiyalari doirasida faol muhokama qilinayotgan bo'lsa-da, mavjud ilmiy adabiyotlar tahlili ushbu muammoning ko'pincha texnologik optimizm yoki metodik instrumentalizm nuqtayi nazaridan yoritilganini ko'rsatadi. Aksariyat tadqiqotlarda sun'iy intellekt o'quv jarayonini tezlashtiruvchi, baholashni avtomatlashtiruvchi yoki o'quvchi faolligini oshiruvchi texnik yechim sifatida talqin qilinadi, biroq adabiyot darsining o'ziga xos epistemologik tabiati — ya'ni badiiy matnni subyektiv talqin qilish, estetik idrok va madaniy muloqot jarayonlari — yetarli darajada hisobga olinmaydi. Klassik adabiyotshunoslik va didaktika nazariyalarida adabiy matn tirik ma'no maydoni sifatida qaralib, uning anglanishi o'quvchining shaxsiy tajribasi, madaniy tayyorgarligi va estetik sezgiriligi bilan chambarchas bog'liq ekanligi ta'kidlanadi, bu esa algoritmik tahlil bilan to'liq qamrab olinmaydigan murakkab jarayondir. Muallifona nuqtayi nazardan qaraganda, aynan shu jihat sun'iy intellektni adabiyot ta'limiga joriy etishda metodologik ehtiyotkorlikni talab qiladi, chunki texnologik imkoniyatlarni pedagogik maqsadlar bilan adashtirish adabiy tafakkurning soddalashuviga olib kelishi mumkin. Shu sababli mazkur tadqiqot metodologik asos sifatida integrativ-tanqidiy yondashuvni tanlaydi, bunda sun'iy intellekt adabiyot darsining markaziga qo'yilmaydi, balki o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi badiiy muloqotni qo'llab-quvvatlovchi vosita sifatida ko'rib chiqiladi. Metodologik yondashuv adabiyotshunoslikdagi talqin nazariyalari, pedagogik refleksiya va raqamli didaktika tamoyillarini uyg'unlashtirgan holda, sun'iy intellektidan foydalanishning imkoniyatlari va chegaralarini aniqlashga qaratilgan bo'lib, bunda asosiy e'tibor o'quvchining mustaqil fikrlashi, estetik mas'uliyati va tanqidiy ongini saqlab qolishga qaratiladi. Ushbu yondashuv sun'iy intellektni adabiyot ta'limida yordamchi, ammo nazorat ostidagi pedagogik vosita sifatida talqin qilish imkonini beradi va adabiyot darsining insoniy, madaniy va tarbiyaviy mohiyatini metodologik jihatdan himoya qiladi.

Natijalar

Tadqiqot jarayonida adabiyot darslarida sun'iy intellektdan maqsadli va metodologik asosda foydalanish o'quvchilarning badiiy matnni anglash darajasi, talqin qilish faoliyati hamda tanqidiy-estetik fikrlash ko'nikmalarida sezilarli sifat o'zgarishlarini yuzaga keltirishi aniqlanadi. Natijalar shuni ko'rsatadiki, sun'iy intellekt asosida tashkil etilgan matn tahlili vositalari o'quvchilarga badiiy asarning kompozitsion tuzilishi, obrazlar tizimi va semantik qatlamlarini tezroq aniqlash imkonini bergan bo'lsa-da, ularning haqiqiy pedagogik samarasi faqat o'qituvchi tomonidan to'g'ri yo'naltirilgan holatlarda namoyon bo'ladi. O'quvchilar sun'iy intellekt tomonidan taklif etilgan tahliliy variantlarni tayyor haqiqat sifatida emas, balki muhokama va bahs uchun boshlang'ich nuqta sifatida qabul qilganlarida, badiiy matn bilan dialogik munosabat kuchayganligi kuzatildi. Ayniqsa, asar g'oyasi, muallif pozitsiyasi va obrazlarning ramziy ma'nolarini talqin qilish jarayonida sun'iy intellekt tomonidan yaratilgan savollar va alternativ talqinlar o'quvchilarning mustaqil fikrlashini faollashtirgan. Shu bilan birga, natijalar sun'iy intellektdan nazoratsiz yoki haddan tashqari foydalanish holatlarida o'quvchilarda tayyor xulosalarga suyanish, estetik mas'uliyatni texnologiyaga yuklash kabi salbiy tendensiyalar paydo bo'lishini ham ko'rsatdi. Muallifona nuqtayi nazardan qaraganda, eng muhim natija shundan iboratki, sun'iy intellekt adabiyot darslarida bilim manbai emas, balki fikrlashni qo'zg'atuvchi intellektual katalizator vazifasini bajargan hollarda pedagogik jihatdan samarali bo'ladi. Ushbu natijalar adabiyot ta'limida sun'iy intellektdan foydalanish o'quvchining estetik tafakkurini chuqurlashtirishi mumkinligini, biroq bu jarayon faqat insoniy talqin, pedagogik nazorat va madaniy mas'uliyat bilan uyg'unlashgan holdagina ijobiy samara berishini tasdiqlaydi.

Muhokama

Olingan natijalar adabiyot darslarida sun'iy intellektdan foydalanish masalasini faqat metodik qulayliklar doirasida emas, balki adabiy tafakkurning ontologik va pedagogik tabiati bilan bog'liq murakkab muammo sifatida ko'rib chiqishni taqozo etadi. Muallifona pozitsiyadan kelib chiqib aytish mumkinki, sun'iy intellektning adabiy matn bilan ishlashdagi kuchli tomoni uning strukturaviy va semantik qatlamlarni tezkor aniqlash imkoniyatida namoyon bo'lsa-da, bu imkoniyat badiiy asarning estetik yaxlitligini va subyektiv talqinlar xilma-xilligini avtomatik tarzda kafolatlamaydi. Aksincha, sun'iy intellekt tomonidan taklif etilayotgan tayyor tahliliy modellar o'quvchini estetik xavf ostida qoldirishi, ya'ni talqinni shaxsiy tajriba va hissiy idrokdan ajratib qo'yishi mumkin. Shu nuqtayi nazardan, adabiyot darsida sun'iy intellektdan foydalanishning asosiy pedagogik muammosi texnologiyaning o'zi emas, balki uning o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi interpretativ munosabatlarga qanday kiritilishidadir. Agar sun'iy intellekt o'qituvchi pozitsiyasini siqib chiqaruvchi yoki adabiy haqiqatni "tayyor javob" sifatida taqdim etuvchi vositaga aylansa, bu adabiyot ta'limining ma'naviy va tarbiyaviy mohiyatiga zid holatni yuzaga keltiradi. Biroq u badiiy matn bilan ishlash jarayonida savol qo'yuvchi, muqobil talqinlarni ochuvchi va bahsni rag'batlantiruvchi intellektual mexanizm sifatida qo'llanilganda, adabiyot darsi yangi sifat bosqichiga ko'tarilishi mumkin. Demak, muhokama natijalari shuni ko'rsatadiki, sun'iy intellekt adabiyot ta'limida na mutlaq yechim, na mutlaq xavf manbai bo'lib, u pedagogik madaniyat va metodologik mas'uliyat bilan boshqarilgan taqdirdagina ijobiy samara beradi.

Xulosa

Mazkur ilmiy maqolada adabiyot darslarida sun'iy intellektdan foydalanish masalasi nazariy, metodologik va pedagogik jihatdan tahlil qilinib, uning imkoniyatlari va chegaralari muallifona nuqtayi nazardan asoslab berildi. Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, sun'iy intellekt adabiyot ta'limida bilimni avtomatlashtiruvchi vosita emas, balki badiiy tafakkurni faollashtiruvchi intellektual yordamchi sifatida talqin qilingandagina o'z pedagogik qiymatini namoyon etadi. O'quvchining mustaqil fikrlashi, estetik mas'uliyati va badiiy matn bilan shaxsiy muloqoti adabiyot darsining markazida qolishi zarur bo'lib, sun'iy intellekt ushbu jarayonni qo'llab-quvvatlovchi vosita sifatida xizmat qilishi lozim. Xulosa sifatida aytish mumkinki, adabiyot darslarida sun'iy intellektdan foydalanish masalasi texnologik yangilik emas, balki pedagogik madaniyat darajasini belgilovchi mezondir. Kelgusida ushbu yo'nalishda olib boriladigan tadqiqotlar sun'iy intellektning adabiy talqin jarayonlariga uzoq muddatli ta'siri, o'quvchi estetik didining shakllanishi va o'qituvchi kasbiy identitetining transformatsiyasi kabi masalalarni chuqurroq o'rganishga yo'naltirilishi maqsadga muvofiqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Arnheim, R. Art and Visual Perception. Berkeley: University of California Press, 1974.
2. Bloom, B. S. Taxonomy of Educational Objectives. New York: Longman, 1956.
3. Dewey, J. Art as Experience. New York: Perigee Books, 1934.
4. Eco, U. The Role of the Reader. Bloomington: Indiana University Press, 1979.
5. Eisner, E. W. The Educational Imagination. New York: Macmillan, 2002.
6. Gadamer, H.-G. Truth and Method. London: Continuum, 2004.
7. Selwyn, N. Education and Technology: Key Issues and Debates. London: Bloomsbury, 2016.
8. Vygotsky, L. S. Thought and Language. Cambridge, MA: MIT Press, 1986.
9. Zhao, Y. Artificial Intelligence and the Future of Education. New York: Routledge, 2020.